

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 4	Стр. 1353-1368	Ниш	октобар - децембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 371.3.012::172(497.11)

Прегледни рад

Примљено: 5.3.2009.

Слађана Зуковић
Филозофски факултет
Нови Сад

О ГРАЂАНСКОМ ВАСПИТАЊУ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ УЧЕНИКА И РОДИТЕЉА

Резиме

У раду су представљени резултати емпиријског истраживања чији је циљ био сагледавање општег односа средњошколаца и родитеља према изборном предмету грађанско васпитање, као и анализа опажених ефеката реализације овог школског предмета. Конструисан је Упитник за ученике и Упитник за родитеље, а испитивање је спроведено на узорку од 255 испитаника са територије Новог Сада (158 ученика и 97 њихових родитеља). Резултати истраживања су показали да већина испитаника из обе посматране групе има позитиван став према грађанском васпитању и висока очекивања од овог обавезног изборног предмета. Високо постављена очекивања односе се, у највећој мери, на образовну димензију овог предмета, али и на адекватније функционисање младих у друштвеном животу. Поред анализе очекиваних ефеката, истраживање је било усмерено и на анализу опажених ефеката досадашњег похађања грађанског васпитања. Најизраженији ефекти опажени су у домену комуникације и зрелијег, тј. реалнијег сагледавања и себе и других. Међутим, резултати су показали да велики број и ученика и њихових родитеља није опазио никакве ефекте досадашњег похађања грађанског васпитања. У том смислу, ауторка рада указује на неопходност перманентног праћења и евалуације процеса реализације овог изборног предмета са циљем идентификовања евентуалних пропуста и пружања препорука за даљи рад.

Кључне речи: обавезни изборни предмет, грађанско васпитање, ученици, родитељи, школа

Увод

Тежња за општом демократизацијом друштвеног система у Србији осветлила је и потребу за реформисањем и демократизацијом школског васпитно-образовног система. Један од веома значајних резултата оваквог процеса, који уједно представља и један од највидљивијих реформских подухвата јесте увођење обавезних изборних предмета у школе. Наиме, полазећи од искуства већине европских земаља и очекивања ће да рефлексиолошке основе образовних промена имати утицај на преображај, демократизацију и хуманизацију друштва у целини, у наше школе су, са циљем раста и развоја појединца, породице и друштва у целини, уведени изборни предмети – *грађанско васпитање и верска настава*. Тачније речено, школске 2001/2002. године ови предмети се уводе као факултативни предмети у први разред основне и први разред средње школе, да би наредне школске добили *статус обавезног изборног предмета*. Школске 2003/2004. године, коју карактерише званични почетак реформисане школе, верска настава и грађанско васпитање задржавају поменути статус, а уведени модел обавезног избора претпоставља и редован статус ових предмета у организацији и предметном распореду школе.

Имајући у виду, с једне стране, специфичност ових изборних предмета у школи (како због статуса, тако и због садржаја који презентују), а с друге стране, специфичност савремених друштвених односа у којима се јављају, намеће се потреба да се прати њихова реализација, сагледају реалне могућности и евалуирају њихови ефекти. У протеклих седам година, од када су грађанско васпитање и верска настава реалност у нашим школама, реализовано је више истраживања која су била усмерена на анализу процеса реализације и ефеката наставе ових предмета. Посебно би требало истаћи истраживање које је спровео Институт за педагошка истраживања из Београда у сарадњи са Центром за емпиријска истраживања религије из Новог Сада. Резултати овог истраживања публиковани су у књизи под насловом "Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији" (2003). Значајан допринос представљају и истраживања која се последњих година организују на Одсеку за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду. Наиме, у оквиру пројекта „Модели стручног усавршавања наставника за интеркултурални васпитно-образовни рад“ које је у периоду 2006. - 2008. године финансирао Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој АП Војводине, између осталог, истраживачка пажња била је усмерена на анализу интеркултуралних димензија грађанског васпитања и верске наставе (Будић, Гајић, 2006; Гајић, Будић, 2007; Зуковић, 2007). Такође, у оквиру актуелног пројекта "Европске димензије промена образовног система у Србији" који финансира Министарство науке Републике Србије у периоду 2006.- 2010. године, значајна пажња посвећена је

образовању за људска права кроз садржаје предмета грађанско васпитање (Клеменовић, 2006). Овакви и слични истраживачки подухвати указују на велики образовни и васпитни потенцијал наставе изборних предмета и отварају простор за даљи научно-истраживачки како у овој области, тако и у области праћења ефеката реформе школства уопште.

Прилог оваквој тежњи представља и анализа емпиријског истраживања чији су резултати изложени у овом раду. Наиме, *циљ истраживања* усмерен је на сагледавање општег односа ученика и њихових родитеља према изборном предмету *грађанско васпитање* и анализу ефеката реализације овог школског предмета. Притом је важно нагласити да објективно утврђивање ефеката наставе изборних предмета представља веома сложен процес који "подразумева да се пре увођења нових предмета оствари увид у знање, ставове, вредности и друге особине личности ученика, и да се после одређеног периода реализације наставе ово мерење понови. Међутим, чак и ако би се евалуација вршила на овај начин, закључивање о ефектима не би било сасвим поуздано будући да су ученици истовремено изложени и другим утицајима који се тешко могу контролисати" (Јоксимовић, 2003, 89). Стога, ово истраживање нема претензије да на овај начин изврши евалуацију ефеката наставе, већ да, на основу *субјективног доживљаја, процене и опажања* испитаника о ефектима похађања грађанског васпитања укаже на неке преовлађујуће тенденције које ће помоћи у извођењу општих констатација о досадашњој реализацији овог обавезног изборног предмета у школи.

У сврху остваривања постављеног циља истраживања конструисан је *Упитник за ученике* и *Упитник за родитеље*. Понуђена су питања отвореног типа која се односе на општи став испитаника према увођењу обавезних изборних предмета у школе, разлоге опредељења за похађање грађанског васпитања, њихова очекивања, тј. процену користи коју овај предмет може донети младима, као и перцепцију ефеката досадашњег похађања наставе грађанског васпитања.

Истраживање је спроведено на узорку од 255 испитаника који су распоређени у две групе - ученици трећег разреда средње школе који похађају грађанско васпитање ($N = 158$) и њихови родитељи ($N = 97$). Испитивање ученика обављено је у периоду од марта до јуна 2007. године у четири средње школе које се налазе на територији Новог Сада. Приликом поделе инструмената ученицима су, поред упитника који су били намењени њима, подељени и инструменти које је требало да проследе родитељима. Када је реч о другој групи узорка, тј. о родитељима, треба нагласити да је било очекиваних потешкоћа у реализацији овог дела испитивања. Наиме, попуњене упитнике вратило је нешто више од 50% од укупног броја родитеља којима су прослеђени упитници. У сваком случају, број родитеља који

су попунили предвиђен инструмент је за наше истраживање прихватљив, с тим што је анализа значајности корелације између одговора ученика и њихових родитеља рађена на нешто мањем узорку од укупног узорка који је обухваћен овим истраживањем.

Резултати истраживања

Однос према предмету и очекивани ефекти

Средњошколцима који су одабрали да похађају грађанско васпитање понуђено је да изнесу свој став уопште према увођењу обавезних изборних предмета у школе, разлоге опредељења за грађанско васпитање, као и своја очекивања, тј. процену користи коју би млади могли имати од овог предмета. Такође, полазећи од становишта да однос родитеља према изборном предмету и њихова очекивања могу бити индикативан фактор за процену остварених ефеката одабраног предмета и на њихово дете, поред мишљења о значају и очекиваним ефектима похађања грађанског васпитања од стране ученика, анализа поменутих питања поткрепљена је и мишљењем и опажањем њихових родитеља.

Анализа одговора ученика. Одговори ученика на питање "Шта мислиш о увођењу обавезних изборних предмета у школе?" груписани су у три категорије, и то:

1. позитиван став према увођењу обавезних изборних предмета у школе,
2. неутралан, неодлучан или амбивалентан став према увођењу обавезних изборних предмета у школе и
3. негативан став према увођењу обавезних изборних предмета у школе.

Добијени резултати о процентуалној расподели издвојених категорија показују да већина испитаника има позитиван став према увођењу обавезних изборних предмета у школе (54,2%). Неутралан или неодлучан став има 23,5% испитаника. Значајан проценат ученика (22,2%) испољио је негативан став према овом реформском подухвату.

Ученици, чије смо одговоре груписали у категорију позитивног односа, истичу да је "идеја о увођењу ових предмета добра", посебно зато што ови предмети "не оптерећују" ученике и што "нема оцењивања". Мишљења су да њихова реализација у школама "не може штетити младима", већ да им "могу помоћи да се лакше снађу у свакодневном животу". Неколико ученика је мишљења да је логично што су ови предмети уведени у школе и да је то требало давно учинити јер је то пракса која је прихваћена у школама широм света. У циљу илустације позитивног односа ученика према обавезним изборним предметима биће цитирани неки од њихових одговора: "Добри предмети, уче општој култури"; "Добро је јер не оптерећују";

"Корисно, ако се на прави начин реализује"; "Добро је и за ученике и за школу"; "Требало их је и раније увести јер ученици не знају ништа ни о својој вери, ни о грађанским дужностима"; "Требало би оба предмета да буду обавезна"; "Добро је да постоје оба предмета јер се у неким породицама та питања не дотичу".

Ученици који су испољили неутралан, неодлучан или амбивалентан став, у принципу, сматрају да су ови предмети потребни младима, али износе одређене примедбе на рачун организације и начина реализације ових предмета. Нпр: "Идеја је добра, али не функционише баш најбоље у пракси"; "Добро је што су ти предмети уведени у школе, али није ефикасно, јер није схваћено озбиљно"; "Зависи од наставника који предају те предмете"; "Предмети су у реду, али није добро то што се прави избор па се ученици деле на вернике и невернике"; "Добро је, али ствара неку врсту поделе међу ученицима"; "Добро је што су уведени у школе али би требали да буду факултативни"; "Један предмет више али можда и неко сазнање више"; "Да је боље организовано било би занимљиво. Ваљда ће бити корисно једног дана"; "Добро је што су ти предмети уведени у школе али је питање какви ће ефекти бити. Имало би ефекта када би ученици оно што науче спроводили у дело, али није увек тако".

Ученици који су испољили нагативан став према увођењу обавезних изборних предмета у школе давали су врло кратке и штуре одговоре, али такви одговори јасно одсликавају њихов однос према овом реформском подухвату: "Непотребно"; "Досадно"; "Лоше"; "Губљење времена"; "Не видим сврху"; "Нема поенту"; "Само један час више" и сл.

Након исказивања општег става према обавезним изборним предметима ученицима је пружена могућност да наведу разлоге свог опредељења за грађанско васпитање. Њихови одговори груписани су у пет категорија и то:

1. Утицај спољашњих фактора (утицај другова или чланова породице, нужност избора);
2. Интересовање за ту област (преферирање датог садржаја, жеља за стицањем знања из те области);
3. Негативан однос према религији;
4. Жеља за духовним развојем и надоградњом своје личности;
5. Нисам сигуран/а, не знам.

На графичком приказу добијених одговора (График бр. 1) могуће је уочити да већина, тачније 30,9% ученика који похађају грађанско васпитање наводи да је њихов избор определило интересовање за ту област и жеља за стицањем нових знања (нпр: "Желео сам да научим много корисних ствари које ми могу помоћи у решавању неких проблема"; "Сматрала сам да је паметније изабрати грађанско васпитање због упознавања грађанског друштва"; "Зато што је то предмет са опуштеним темама које ме занимају"; "Желела сам да ви-

ше научим о овом друштву"; "Зато што се уче ствари које свако треба да зна и да их примењује"; "Сматрам да треба да знам своја права у држави и школи" и сл.).

Razlozi odabira građanskog vaspitanja

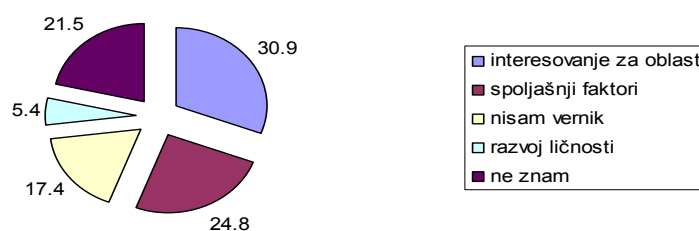

График бр. 1. Разлози опредељења за грађанско васпитање

Код 24,8% испитаних ученика одабир грађанског васпитања определили су неки спољашњи фактори ("Утицај сестре и родитеља"; "Зато што су се моји другови определили за тај предмет"; "Чула сам да је занимљиво"; "Морао сам нешто да изаберем"; "Нисам православац, а за друге религије се не организује верска настава"), док је 17,4% ученика који слушају грађанско васпитање изјавило да су се за овај предмет определили зато што нису верници. Мали број ученика који похађају грађанско васпитање (5,4%) истиче да их је за овај предмет определила жеља за развојем и надоградњом своје личности (нпр: "Овај предмет ми може помоћи да постанем зрелија личност и да се лакше снађем у свакодневном животу"; "Жеља за побољшањем своје личности").

Занимљиво је приметити да значајан број ученика (21,5%) не може са сигурношћу да наведе разлоге свог опредељења за грађанско васпитање. Њихови најчешћи одговори су: "Не знам"; "Нисам сигуран"; "Нема посебног разлога".

Одговори средњошколаца на питање које испитује њихова очекивања од грађанског васпитања, тј. процену користи коју млади могу имати од тог предмета, груписани су у три категорије, с тим што је прва категорија операционализована у три подкатеорије:

1. Млади ће имати велику корист од похађања грађанског васпитања и то:
 - Виши ниво образовања (виши ниво знања о датој области),
 - Боље васпитање (позитивни ефекти на понашање младих),
 - Морални и духовни развој личности;
2. Нисам сигуран/на, не знам;
3. Млади неће имати никакву корист од похађања грађанског васпитања.

Расподела фреквенција у оквиру издвојених категорија везаних за поменуто питање приказана је на Графику бр. 2.

Procena koristi od građanskog vaspitanja

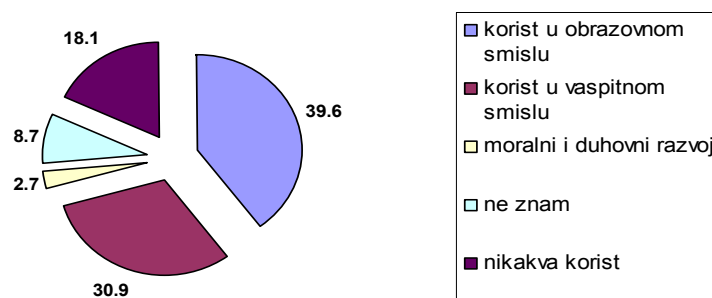

График бр. 2. Очекивани ефекти грађанског васпитања из перспективе ученика

Увидом у графички приказ добијених резултата могуће је уочити највећи број ученика (73,2%) има висока очекивања када је реч о ефектима грађанског васпитања, тј. сматрају да ће млади имати велику корист од тог предмета. У оквиру ове категорије одговора којима се истиче очекивање позитивних ефеката грађанског васпитања најзаступљенији су одговори који су груписани у прву подкатегорију, тј. очекивање ефеката везаних за образовну димензију овог предмета. Конкретно, 39,6% ученика очекује да ће похађање грађанског васпитања донети велику корист младима у образовном смислу (нпр: "Виши ниво општег образовања и опште културе"; "Научиће више о својим правима и обавезама"; "Могу да науче о свакодневним друштвеним активностима"; "Прошириће своје видике" и сл.). Такође, значајан број ученика (30,9%) очекује да ће овај предмет имати велики значај у васпитању младих (нпр: "Биће васпитани да у духу ненасилне комуникације решавају конфликте и своје проблеме"; "Боље ће се опходити са људима и постаће савесни грађани" и сл.). Морални и духовни развој личности (нпр: "Може помоћи младима да обогате своју личност у моралном и духовном смислу") као ефекат грађанског васпитања очекује четири ученика (2,7%). Тринаест средњошколаца (8,7%) није сигурно да ли ће и какву корист имати млади који похађају грађанско васпитање, док мишљење да похађање овог предмета неће младима донети никакву корист износи чак 18,1% ученика који су се њега определили.

Анализа одговора родитеља. Одговори који су добијени од родитеља суштински су врло слични одговорима њихове деце, што је омогућило формирање истих категорија као и код узорка ученика. Увид у процентуалну расподелу формираних категорија показује да највећи број испитаних родитеља има позитиван став према увођењу обавезних изборних предмета у школе (58,6%). Неутралан или неодлучан став има 28,7% родитеља, а 12,6% родитеља чија деца похађају грађанско васпитање испољило је негативан став према увођењу ових предмета у школе.

Родитељи, чији су одговори сврстани у категорију позитивног става према увођењу обавезних изборних предмета у школе, подржавају овај реформски подухват. Сматрају да су ови предмети значајни за "развој опште културе", "боље васпитање и образовање деце", "развој личности младих", "упознавање правих животних вредности". Такође, родитељи сматрају да ће увођење ових предмета у школе "проширити видике младих" и да ће "утицати на ментално здравље младих". Неки од родитеља сматрају да "оба предмета треба да буду обавезна" или да "деца имају могућност да уче оба предмета", јер, како истичу, "више знања никад није на одмет". Ипак, има и оних родитеља који сматрају да је увођење ових предмета добра идеја али да треба да имају статус факултативних предмета. Занимљиво је приметити да позитиван став родитеља према овим предметима поткрепљен и њиховим мишљењем да су ови предмети "добра замишљао јер могу бити надоградња кућног васпитања".

Неутралан или неодлучан став према увођењу обавезних изборних предмета у школе родитељи углавном образлажу кратко и то на следећи начин: "Немам ништа против"; "Немам мишљење о томе"; "Не мислим ништа посебно"; "Нисам сигуран". Међутим, било је и оних родитеља који истичу конкретне примедбе: "Идеја је добра али питање садржаја и начина његовог презентовања је дискутабилно"; "Добро замишљено али нисам сигурна да је оправдало очекивања"; "Не одобравам у потпуности, јер начин на који се организују ствара поделу међу децом". Негативан однос према увођењу обавезних изборних предмета у школе испољен је мишљењем родитеља да је то "губљење времена за децу" или "беспотребно оптерећење деце". Такође су истакли да "начин на који су уведени ови предмети био је чист промашај" и да то "није добро јер се прави раздор међу децом". Неки родитељи су мишљења да ни грађанском васпитању ни верској настави није место у школи (нпр: "За верску наставу постоје цркве а за грађанско васпитање породица").

Родитељима је пружена могућност да наведу разлоге који су, према њиховом мишљењу, определили избор њиховог детета за похађање грађанског васпитања.

Razlozi za odabir građanskog vaspitanja-procena roditelja

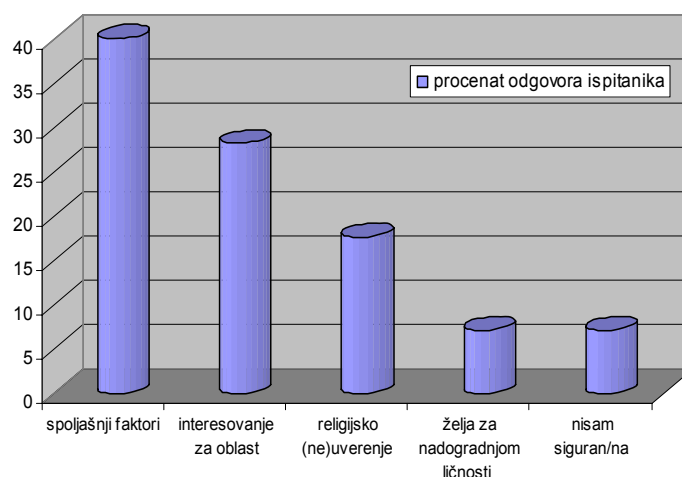

График бр. 3. Разлози за одабир грађанског васпитања - родитељи

Резултати приказани на Графику бр. 3 показују да већина родитеља (40%) сматра да су разни спољашњи фактори утицали да њихово дете изабере овај предмет (нпр: "Због другова" (најчешћи одговор у овој категорији); "Мешовити брак његових родитеља"; "Утицај сестре и родитеља"; "Нешто је морао изабрати"). Око 28% родитеља сматра да је њихово дете имало велико интересовање за ту област и жељу да стекне више знања о функционисању друштва, људским правима и могућностима да на ефикасан начин решава животне проблеме, док 17,6% родитеља сматра да се њихово дете определило за похађање грађанског васпитања зато што није верник, што, према њиховом мишљењу, аутоматски искључује одабир верске наставе (најчешћи одговори су: "Није верник"; "Није религиозан"; "Негативан однос према религији"). Мали број родитеља (7,1%) сматра да је њихово дете за овај предмет определила жеља за развојем и надоградњом личности, а исти толики број родитеља не може са сигурношћу да наведе разлоге опредељења свог детета за похађање грађанског васпитања.

Одговори на питање о процени значаја грађанског васпитања за младе упућују на закључак да највећи број родитеља чија деца похађају грађанско васпитање имају висока очекивања од овог предмета. Наиме, резултати, који су приказани на Графику бр. 4, показују да 34,1% родитеља очекује значајне ефекте образовне димензије грађанског васпитања на младе, а више од 40% родитеља чија су се деца определила за похађање грађанског васпитања очекује велики утицај васпитне димензије овог предмета на младе.

Procena koristi od građanskog vaspitanja-roditelji

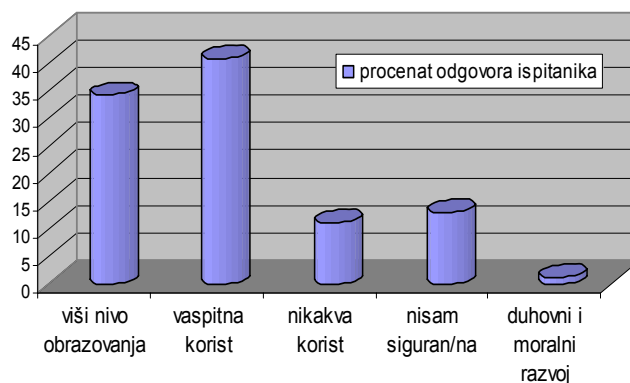

График бр. 4. Очекивани ефекти грађанског васпитања из перспективе родитеља

Када је реч о образовној димензији овог предмета, родитељи очекују да ће грађанско васпитање допринети да млади "науче доста о функционисању друштва", да буду "боље обавештени о својим правима и својим обавезама", да стекну "више знања о грађанским правима и слободама", да остваре "виши ниво општег образовања и опште културе", да стекну "више знања и о себи и о другима" и слично.

Такође, велики број родитеља из ове групе очекује да ће грађанско васпитање имати значајан ефекат на развој одређених вештина и способности код младих као и на позитивне промене у њиховом понашању (нпр: "Боље понашање и у кући и у друштву"; "Биће савеснији, толерантнији, поштоваће разлике међу људима; "Постаће самоуверенији и продорнији у животу"; "Уважаваће мишљење других људи"; "Имаће јасније ставове о животу", "Лакше ће се сналазити у различитим животним ситуацијама"; "Зрелије ће размишљати"; "Биће комуникативнији" и сл.). Само један родитељ из ове групе је експлицитно изнео очекивање да ће грађанско васпитање утицати на морални и духовни развој младих и то на следећи начин: "Сматрам да ће млади који похађају грађанско васпитање постати морално и духовно богатији људи".

Око 13,5% родитеља није сигурно да ли ће и какву корист имати млади који похађају грађанско васпитање, док став да похађање овог предмета неће младима донети никакву корист износи 11% родитеља чија деца похађају овај предмет.

Анализа значајности корелације одговора ученика и њихових родитеља. На основу дескрипције добијених резултата могуће је констатовати да већина испитаника има позитиван однос према увођењу обавезних изборних предмета у школе. Мишљења су да су ови предмети значајни како за виши ниво општег образовања младих,

тако и за општи развој њихове личности. Посебно као позитивно истичу то што се ови предмети не оцењују и на тај начин мање оптерећују ученике у односу на друге предмете. Значајно је истаћи да родитељи посматрају ове предмете и као могућност надоградње породичног васпитања. Овакве закључке поткрепљују и резултати анализе статистичке значајности коефицијента корелације одговора ученика и њихових родитеља. Наиме, добијена вредност примењеног Пеарсоновог r коефицијента корелације статистички је значајна и налази се у домену средње изражене корелације ($r = .29, p < .01$). Добијени резултат упућује на закључак да обе групе испитаника имају претежно слична мишљења по питању општег односа према увођењу обавезних изборних предмета у школе.

Анализа коефицијента корелације рађена је и за одговоре који се односе на очекиване ефекте похађања грађанског васпитања. Обзиром да мерене варијабле нису континуиране, него су у категоријама које нити равномерно расту нити равномерно опадају, примењен је Спирманов коефицијент корелације (ρ). Резултати показују да постоји статистички значајна корелација у одговорима ученика и њихових родитеља и да се вредност утврђеног коефицијента корелације налази у домену средње изражене корелације ($\rho = .30, p < .01$). На основу тога могуће је констатовати да *ученици и њихови родитељи имају углавном слична мишљења о томе да ли ће и какву корист млади имати од похађања изабраног предмета. Наиме, већина испитаника из обе посматране групе има позитиван став према грађанском васпитању и очекује да ће похађање овог обавезног изборног предмета бити од велике користи за младе људе. Утврђена сагласност у одговорима односи се, како на њихово генерално очекивање позитивних ефеката, тако и на подкатеорије које се односе на конкретне аспекте таквих ефеката, тј. на очекивања вишег нивоа општег образовања и ефикаснијег функционисања младих у друштвеном животу. У даљем тексту ће бити анализирано да ли је и у којим аспектима, према опажањима испитаника, досадашње похађање грађанског васпитања испунило таква очекивања.*

Опажени ефекти похађања грађанског васпитања

Анализа опажених ефеката досадашњег похађања грађанског васпитања подразумева сагледавање процене утицаја или деловања овог предмета на развој личности ученика и позитивне промене у њиховом понашању. У том смислу, у даљем тексту анализирана је перцепција ефеката досадашњег похађања овог предмета посматрана из перспективе ученика, као директних учесника васпитно-образовног процеса, али и из перспективе њихових родитеља. Иако родитељи нису директни учесници васпитно-образовног процеса, свакако представљају веома битну карику у општем сагледавању доживљаја о ефектима грађанског васпитања. Наиме, одговори родитеља могу бити

имплицитан показатељ одређених процеса и промена (посебно када је реч о променама у понашању њихове деце) које ученици не препознају или не желе да препознају као ефекат одређених образовних утицаја.

Ефекти похађања грађанског васпитања опажени од стране ученика. У циљу испитивања ефеката досадашњег похађања грађанског васпитања на развој личности и промену понашања ученика испитаницима је понуђено питање отвореног типа. Од ученика је тражено да наведу да ли су код себе опазили промене које би се могле приписати утицају досадашњег похађања грађанског васпитања и да образложе у чему се огледа тај утицај. Добијени одговори груписани су у три категорије и то:

I - Да, утицало је

II - Нисам сигуран/а, нисам приметио/ла, мало;

III - Не, није имало утицаја

Процентуална расподела добијених одговора, приказана на Графику бр. 5, показује да већина испитаних средњошколаца који слушају грађанско васпитање (44,3%) сматра да досадашње похађање тог предмета није утицало на промену њихове личности и њиховог понашања. Ипак, није занемарљив број оних који истичу да је тај предмет утицао на развој њихове личности (30,2%), док 25,5% ученика није сигурно да ли се неке промене у њиховом понашању могу приписати утицају грађанског васпитања.

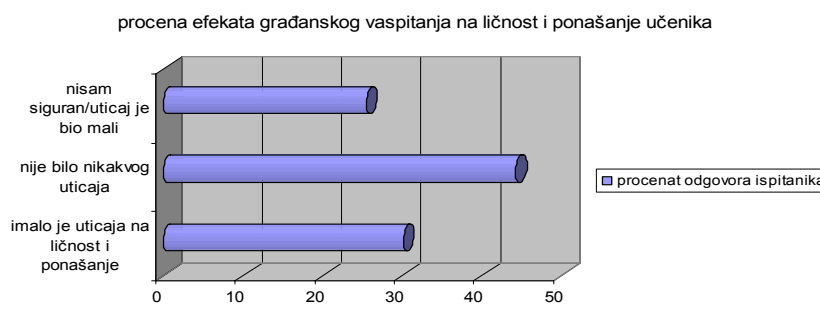

График бр. 5. Ефекти похађања грађанског васпитања опажени од стране ученика

Ученици који су истакли да нису сигурни или да нису опазили никакав утицај досадашњег похађања грађанског васпитања на промену њихове личности или њиховог понашања нису образлагали своје опажање већ су једноставно одговарали: "Не", "Није утицало", или "Нисам сигуран". Један број испитаних ученика који похађају грађанско васпитање није дао никакав одговор на ово питање што се може тумачити као индикатор њихове незаинтересованости за истраживање, али и као индикатор да ови испитаници такође нису опазили утицај поменутог предмета.

Такође, треба нагласити да су и ученици који су опазили утицај досадашњег похађања грађанског васпитања на њихову личност и њихово понашање у великој мери одговарали са: "да" или "утицало је", без посебног образлагања у чему се огледа тај утицај. Ипак, добијена образложења указују да ученици који похађају грађанско васпитање ефекте досадашњег похађања овог предмета опажају кроз позитивне промене њихове личности, нарочито у смислу бољег разумевања себе и других (нпр: "Постала сам зрелија и одговорнија"; "Утицало је на моју личност, охрабрен сам неким темама"; "Више поштујем друге"; "Другачије размишљам о неким стварима и ситуацијама"; "Проширило ми је видике"; "Постала сам толерантнија личност, без предрасуда и стереотипа"; "Научила сам да ствари посматрам из више углова" и сл.).

Поред поменутог, ова група ученика опажа и ефекте досадашњег похађања грађанског васпитања на промену њиховог понашања, посебно на бољу комуникацију (нпр: "Лакше се сналазим у различитим животним ситуацијама"; "Са више респекта и са већим поштовањем ступам у контакт са другим људима"; "Отворенији сам у контакту са другима"; "Брже и боље решавам своје проблеме"; "Боља комуникација са родитељима"; "Водим рачуна о томе шта причам"; "Чешће износим своје мишљење о многим питањима"; "Трудим се да више не игноришем проблеме"; "Сада ми се дешава да реагујем када приметим да неко крши људска права" и сл.).

Ефекти похађања грађанског васпитања опажени од стране родитеља. Као што је већ поменуто, циљ овог истраживања био је и да се испита да ли родитељи опажају позитивне промене у развоју личности и понашању своје деце које би могле бити препознате као ефекат досадашњег похађања грађанског васпитања у школи. Приказ добијених резултата представљен је на Графику бр.6.

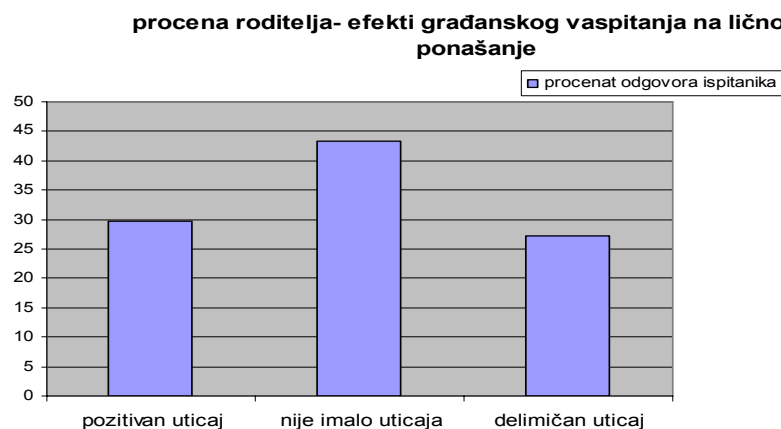

График бр. 6. Ефекти похађања грађанског васпитања опажени од стране родитеља

Као што је могуће уочити, велики број родитеља (43,2%) сматра да досадашње похађање грађанског васпитања није утицало на промену личности и на понашање њиховог детета, а 27,2% њих није сигурно да ли је похађање овог предмета утицало на личност и понашање њиховог детета. С друге стране, 29,6% родитеља родитеља истиче да се одређене позитивне промене у понашању и општем развоју личности њиховог детета могу приписати утицају овог предмета.

Већина родитеља није образлагала свој одговор на ово питање већ је кратко одговарала са "не", "нисам приметио", "нисам сигуран". Чак и они одговори, које смо сврстали у категорију опаженог утицаја, сводили су се на њихово кратко "да" или "утицало је". Нека шира образложења везана за опажање позитивних ефеката овог наставног предмета била су углавном усмерена на опажање *промена у понашању* њиховог детета (нпр: "Боље понашање у друштву" "Боља комуникација са родитељима и друговима"; "Самосталнија је"; "Са више самопоуздања прилази решавању неких проблема"; "Заинтересованија је за друштвене појаве"; "Више води рачуна о својим правима али и својим обавезама").

Без обзира на то што је значајан број испитаника био прилично уздржан у образлагању својих одговора, на основу анализе добијених одговора могуће је извести закључак о евидентности опажања ефеката грађанског васпитања и од стране ученика и од стране њихових родитеља. Стиче се утисак да су *опажени позитивни ефекти најизраженији у домену комуникације и зрелијег, тј. реалнијег сагледавања и себе и других*. Међутим, не треба пренебрегнути и чињеницу да велики број и ученика (преко 44%) и њихових родитеља (преко 43%) истиче да нису опазили никакве ефекте досадашњег похађања грађанског васпитања. Трагање за разлозима и факторима који би могли бити препознати као узрок оваквог стања захтева додатна истраживања путем којих би се идентификовали одређени недостаци и пропусти, а самим тим пружиле и препоруке за, што је могуће, успешнију реализацију овог школског предмета.

Закључак

Процес реформисања васпитно-образовног система и увођење одређених новина у школе нужно подразумева праћење успешности реализације и евалуацију ефеката датих реформских подухвата, са циљем да се уоче тешкоће, евентуалне слабости, као и добре стране унетих новина. С обзиром да увођење грађанског васпитања, као обавезног изборног предмета у школе, представља једну од новина нашег реформисаног васпитно-образовног система, поставља се питање остварености циљева овог предмета, а посебно питање испуње-

ности очекивања оних који су се одлучили за његово похађање. У том смислу посматрано, истраживањем које је приказано у овом раду тежило се ка сагледавању општег односа испитаника према грађанском васпитању и експлорацији опажених ефеката досадашњег похађања овог предмета из перспективе ученика, али и њихових родитеља.

На основу анализе добијених резултата могуће је констатовати да *већина испитаника има позитиван однос према увођењу обавезних изборних предмета у школе*. Овакав утисак преовладава и када је реч конкретно о односу према грађанском васпитању. Приметно је да *ученици који похађају грађанско васпитање и њихови родитељи имају висока очекивања од тог предмета, и тако постављена очекивања нису у потпуности испуњена*. Тачније речено, полазећи од очекивања испитаника и синтетизујући добијене резултате о опаженим ефектима, могло би се закључити да *предмет грађанско васпитање има велики васпитно-образовни потенцијал, али да, према налазима овог истраживања, тај потенцијал није у потпуности искоришћен*. Изведени закључак произилази из чињенице да *велики број испитаника из обе групе узорка није опазио никакве ефекте досадашњег похађања грађанског васпитања*. Овакав резултат могуће је повезати са мотивацијом за одабир овог предмета, јер, без обзира на то што ученици, генерално посматрано, показују значајно интересовање за садржаје који се презентују путем овог предмета, разлог за њихов одабир грађанског васпитања у великој мери представља одраз спољашње мотивације.

Са аспекта педагошке анализе, могуће је претпоставити да релативно низак проценат опажености позитивних ефеката грађанског васпитања може бити одраз недовољно ефикасне реализације овог школског предмета. Међутим, презентовани резултати нису довољан аргумент за овакву претпоставку из разлога што бројни фактори који утичу на ефикасност реализације овог школског предмета и ниво остварености постављених циљева и задатака, нису обухваћени овим истраживањем. Такође, треба имати у виду да је реч о предмету који се релативно скоро појавио као саставни део Наставног плана и програма у школи, те је за очекивати да постоје и одређени пропусти. У сваком случају, овакви резултати упућују на потребу даљег испитивања нивоа остварености постављених циљева и задатака грађанског васпитања, сагледавања општег стања и евентуалних потешкоћа које би благовремено требало отклањати.

Укратко речено, иако се очекује да ће актуелни модел грађанског васпитања у школи пружити значајан допринос демократизацији друштва у целини, неопходно је перманентно праћење, анализирање и вредновање остварених ефеката, теоријско и практично проверавање оправданости и успешности постојећег модела, као и отварање могућности за сарадњу свих оних који би требали да буду заинтересовани за што успешније реализовање овог предмета.

Литература

- Будић, С., Гајић, О. (2006): Садржаји наставног предмета грађанско васпитање: интеркултурална димензија и мултикултурално образовање. У: (ур. М. Ољача) *Модели стручног усавршавања наставника за интеркултурално васпитање и образовање*. 141-158. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију
- Гајић, О., Будић, С. (2007): Интеркултурална димензија грађанског васпитања и улога наставника. У: (ур. М. Ољача) *Мултикултурално образовање*. Тематски зборник радова. Књига 2. 159-178. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију
- Јоксимовић С. (2003): Мишљења ученика о верској настави и грађанском васпитању у средњој школи. У: (прир. С. Јоксимовић) *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији*. 70- 95. Београд: Институт за педагошка истраживања
- Клеменовић, Ј. (2006): Образовање за људска права у образовном систему Србије. У. (ур. О. Гајић) *Европске димензије промена образовног система у Србији*. Зборник радова. Књига 2. 157-180. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију
- Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији* (2003). Београд: Институт за педагошка истраживања
- Зуковић, С. (2007): Интеркултуралне димензије верске наставе у средњој школи. У: (ур. М. Ољача) *Мултикултурално образовање*. Тематски зборник радова. Књига 2. 179-196. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију.

Sladana Zuković, Novi Sad

CIVIC EDUCATION AT SCHOOL FROM THE PERSPECTIVE OF PUPILS AND PARENTS

Summary

The paper presents results of the empirical research whose aim is to analyze the general attitude of secondary-school pupils and parents towards the elective course Civic Education, and to provide an analysis of the perceived effects of the implementation of this school subject. The Questionnaire for Pupils and The Questionnaire for Parents have been created, and the research was carried out on the sample of 255 respondents (158 pupils and 97 parents of those pupils). Results of the research have shown that the majority of respondents from both observed groups have a positive attitude towards civic education and high expectations from this compulsory elective course. Highly established expectations apply, to the most extent, to the educational dimension of this course, and to more appropriate functioning of the youth in the social life. In addition to the analysis of expected effects, the research was directed to the analysis of perceived effects of previous attendance of civic education classes. The most distinct effects have been noticed in the communication field and more mature, i.e. more realistic perception of oneself and the others. However, the results have shown that a great number of pupils and parents have noticed no effects of previous attending of the civic education classes. In that sense, the author of the paper points to the need for a continuous follow-up and evaluation of the implementation process of this elective course, in order to identify possible oversights and offer recommendations for future work.

Key Words: compulsory elective course, civic education, pupils, parents, school